

DOI 10.58423/2786-6742/2023-4-80-91
УДК 338.43:637.5"71"(477)

Юлія ПЕРЕГУДА

кандидат географічних наук, доцент кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1434-2509

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОСПОДАРСТВ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОКАЗНИКІВ ІМПОРТУ ТА ЕКСПОРТУ

Анотація. Оцінка конкурентоспроможності господарств надає цінну інформацію для прийняття стратегічних рішень. Вона допомагає власникам та керівникам господарств зрозуміти свою позицію на агропродовольчому ринку, визначити сильні та слабкі сторони, а також зробити обґрунтований вибір щодо виробничих стратегій, розподілу ресурсів та орієнтації на ринки збуту. Цей аналіз допомагає їм ставити реалістичні цілі, формулювати бізнес-плани та впроваджувати ефективні стратегії для підвищення конкурентоспроможності. Метою даного дослідження є наукове обґрунтування методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств тваринництва, зокрема з виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури в Україні. Оцінка конкурентоспроможності дозволяє виробникам оптимізувати використання ресурсів. Визначаючи сфери, в яких можна підвищити ефективність, наприклад, конверсію кормів, управління плідниками, стадом або операційні процеси, ферми можуть приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів та інвестицій. Така оптимізація допомагає зменшити витрати, підвищити продуктивність та загальну ефективність роботи равликової або рибної ферми. Оцінка конкурентоспроможності господарств у виробництві тваринницької продукції важлива для прийняття стратегічних рішень, оптимізації ресурсів, позиціонування на агропродовольчому ринку, управління ризиками, впровадження технологій, дотримання політики та галузевого бенчмаркінгу. Це допомагає господарствам підвищити свою ефективність, прибутковість та стійкість, забезпечуючи довгостроковий успіх на конкурентному ринку. Авторами запропоновано систему критеріїв та індикаторів оцінки конкурентоспроможності підприємств у сфері виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури. У статті науково обґрунтовано напрями удосконалення методичного забезпечення оцінки конкурентоспроможності підприємств галузі тваринництва в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

Ключові слова: тваринництво, конкурентоспроможність, регулювання, ринок, продукція, економічні виклики, імпорт, експорт, галузь, органічна аквакультура, рибне господарство, риба, торгівля.

JEL Classification Q140

Abstract. A gazdaságok versenyképességének felmérése értékes információkkal szolgál a stratégiai döntések meghozatalához. Segít a mezőgazdasági üzemek tulajdonosainak és vezetőinek megérteni helyzetüket az agrár-élelmiszerpiacon, azonosítani az erősségeket és gyengeségeket, és megalapozott döntéseket hozni a termelési stratégiákkal, az erőforrások elosztásával és a piacorientációval kapcsolatban. Ez az elemzés segít nekik reális célok kitűzésében, üzleti tervek megfogalmazásában és hatékony stratégiák megvalósításában a versenyképesség javítása érdekében. E tanulmány célja az állattenyésztési vállalkozások versenyképességének értékelésére vonatkozó módszertani megközelítések

tudományos alátámasztása, különös tekintettel a csigatenyésztési és bioakvakultúra-termékek előállítására Ukrajnában. A versenyképesség értékelése lehetővé teszi a gyártók számára, hogy optimalizálják az erőforrások felhasználását. Azáltal, hogy azonosítja azokat a területeket, ahol javítható a hatékonyság, mint például a takarmányátalakítás, a tenyészállomány-gazdálkodás, az állománykezelés vagy a működési folyamatok, a gazdaságok megalapozott döntéseket hozhatnak az erőforrások elosztásáról és a beruházásokról. Az ilyen optimalizálás segít csökkenteni a költségeket, növelni a termelékenységet és a csiga- vagy halgazdaság általános hatékonyságát. A gazdaságok versenyképességének felmérése az állattenyésztési termékek előállítása terén fontos a stratégiai döntéshozatal, az erőforrás-optimalizálás, az agrár-élelmiszerpiaci pozicionálás, a kockázatkezelés, a technológiai megvalósítás, a szakpolitikák betartása és az iparági benchmarking szempontjából. Segíti a gazdaságokat hatékonyságuk, jövedelmezőségük és fenntarthatóságuk javításában, hosszú távú sikert biztosítva a versenypiacon. A szerzők kritérium- és mutatórendszer javasoltak a vállalkozások versenyképességének felmérésére a csigatenyésztés és az ökológiai akvakultúra-termelés területén. A cikk tudományosan alátámasztja az állattenyésztési ágazatban működő vállalkozások versenyképességének felmérésére szolgáló módszertani támogatás fejlesztésének irányait a fenntartható fejlődés céljainak megvalósítása keretében.

Kulcsszavak: állattenyésztés, versenyképesség, szabályozás, piac, termelés, gazdasági kihívások, import, export, ipar, bioakvakultúra, haltenyésztés, hal, kereskedelem.

Abstract. Farm competitiveness assessments provide valuable information for strategic decision-making. It helps farm owners and managers understand their position in the agri-food market, identify strengths and weaknesses, and make informed choices about production strategies, resource allocation and market orientation. This analysis helps them to set realistic goals, formulate business plans and implement effective strategies to improve their competitiveness. The purpose of this study is to provide a scientific basis for methodological approaches to assessing the competitiveness of livestock enterprises, in particular snail farming and organic aquaculture in Ukraine. Competitiveness assessment allows producers to optimise the use of resources. By identifying areas where efficiency can be improved, such as feed conversion, sire management, herd management or operational processes, farms can make informed decisions about resource allocation and investment. This optimisation helps to reduce costs, increase productivity and overall efficiency of the snail or fish farm. Assessing the competitiveness of farms in livestock production is important for strategic decision-making, resource optimisation, positioning in the agri-food market, risk management, technology adoption, policy compliance and industry benchmarking. It helps farms to improve their efficiency, profitability and sustainability, ensuring long-term success in a competitive market. The authors propose a system of criteria and indicators for assessing the competitiveness of enterprises in the field of snail farming and organic aquaculture. The article scientifically substantiates the directions of improving the methodological support for assessing the competitiveness of livestock enterprises in the context of achieving the Sustainable Development Goals.

Keywords: animal husbandry, competitiveness, regulation, market, production, economic challenges, import, export, industry, organic aquaculture, fish farming, fish, trade.

Постановка проблеми. Проблема визначення конкурентоспроможності різних економічних організацій є однією з найактуальніших академічних і практичних проблем з моменту зародження економічної науки і до сьогодні. Особливо важливою вона є для аграрного сектору, який характеризується великою кількістю учасників, високою спеціалізацією та обміном, сильною конкуренцією на місцевому, національному та міжнародному рівнях, високоінтегрованими ланцюгами виробництва та постачання, сегментацією

ринку, нерівномірною державною підтримкою, сильним державним регулюванням, переробними та торговельно-професійними організаціями, сильним споживчим тиском щодо якості, екологічної поведінки тощо, наявністю нерозвинених та неконкурентних «ринків». Проте, незважаючи на свою важливість та постійні дискусії, досі не існує єдиної думки щодо того, що таке конкурентоспроможність равликів або рибних ферм, як вимірювати конкурентоспроможність різних організацій у сільському господарстві, що таке абсолютна та порівняльна конкурентоспроможність різних типів фермерських господарств, які фактори є вирішальними для підвищення конкурентоспроможності на сучасному етапі розвитку.

Проблема визначення конкурентоспроможності різних економічних організацій є однією з найактуальніших академічних і практичних (спрямованих на вдосконалення бізнес-стратегій і політики) питань з моменту зародження економічної науки і до сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з'явилися численні дослідження, присвячені різним аспектам конкурентоспроможності підприємств тваринництва, серед яких дослідження таких науковців: Bachev H., Ivanov B., Sarov A., Chursin A., Csaba J., Kleinhanss W., Krisciukaitiene I., Melnikiene R., Galnaityte A., Orłowska M., Zięta W., Adamski M., а також Наконечна К., Вдовенко Н., Охріменко І., Овчаренко Є., Гнатенко І., Кукса І., Маргасова В., Ільїн В., Сахацький М. та інші вчені.

Постановка завдання (мета). Метою даного дослідження є наукове обґрунтування методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств тваринництва, зокрема з виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь тваринництва має низку специфічних особливостей, таких як домінування дрібної власності та неформального управління, існування квазімонопольних ситуацій у постачанні та збуті, сильна залежність від природних умов, нерівномірна державна підтримка, сегментація ринку, сильне державне регулювання, переробні та торговельні мережі, професійні організації, надмірний тиск з боку споживачів щодо якості, еко-поведінки, наявність нерозвинених і неконкурентних «ринків», потреба у нових підходах.

Проблема конкурентоспроможності набула особливої актуальності в останні десятиліття внаслідок фундаментального розвитку теорії економічних організацій, процесів глобалізації та конкуренції, а також нового соціального та ринкового «порядку», визначеного міжнародними угодами та інституціями (Світова організація торгівлі, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз). Новітні процеси, такі як пандемія COVID-19, зміна клімату, докорінне реформування та екологізація Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу (ЄС), повсюдна діджиталізація, ставлять нові виклики конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників в країні та світі [2-6].

Незважаючи на свою важливість та багаторічні жваві дискусії, досі немає єдиної думки щодо того, що таке конкурентоспроможність агрохолдингів, як вимірювати конкурентоспроможність різних організацій у сільському господарстві, що таке абсолютна та порівняльна конкурентоспроможність різних типів сільськогосподарських підприємств, які фактори є вирішальними для підвищення конкурентоспроможності на сучасному етапі розвитку. Вирішення всіх цих питань є не лише важливою науковою проблемою, але й питанням, що турбує керівників та власників сільськогосподарських підприємств, професійні та неурядові організації, політиків та широку громадськість. Не випадково підвищення життєздатності та конкурентоспроможності секторів та сільськогосподарських виробників знову визначено однією зі стратегічних цілей САП ЄС у новому програмному періоді 2021-2027 років [1].

На сьогоднішній день, однак, не існує загальноприйнятої та всеосяжної системи для розуміння та оцінки конкурентоспроможності фермерських господарств у різних ринкових, економічних, інституційних і природних умовах. Зазвичай конкурентоспроможність агрохолдингів не є чітко визначеною і оцінюється за допомогою традиційних показників технічної ефективності, продуктивності, прибутковості тощо. Рідко застосовується системний підхід до формулювання складових та принципів конкурентоспроможності, критеріїв та індикаторів оцінювання на її рівні, інтеграції та інтерпретації оцінок тощо. Більше того, такі важливі аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, як ефективність управління, потенціал та стимули для адаптації, а також «довгострокова» стійкість, часто повністю ігноруються в аналізі.

Важливими макроекономічними показниками рівня конкурентоспроможності галузі тваринництва є показники імпорту та експорту (табл.1).

Таблиця 1.

Зовнішня торгівля галузі тваринництва за 2013 – I півріччя 2023 року

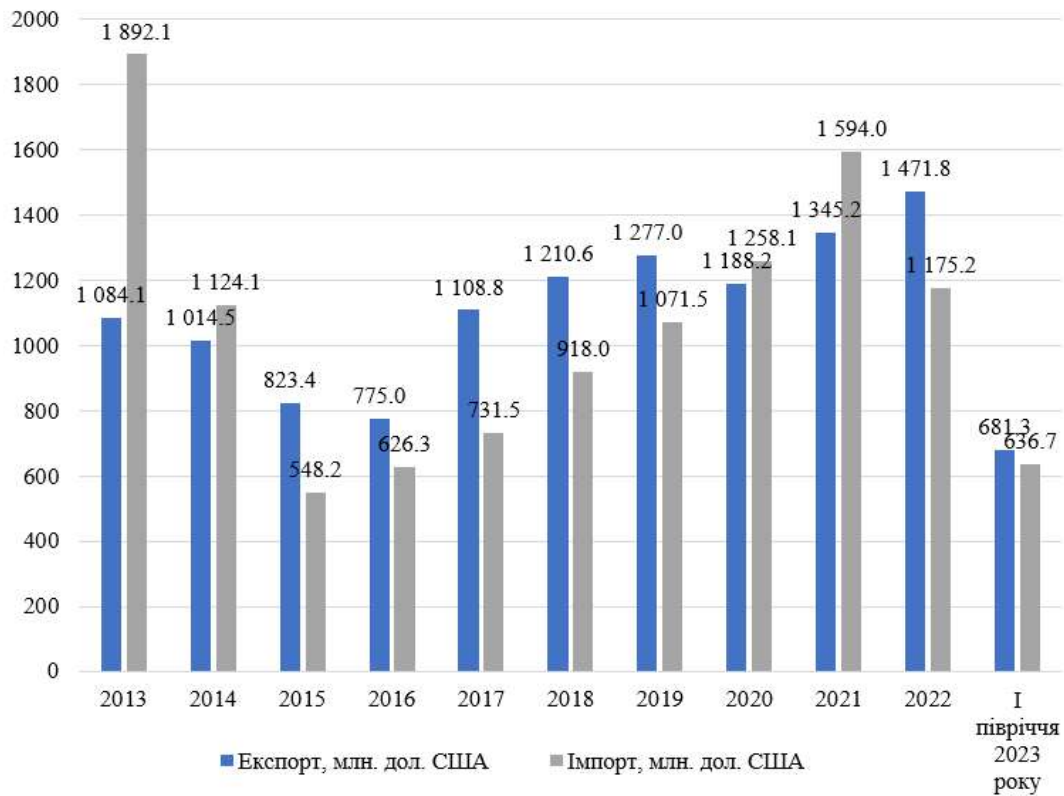
Рік	Експорт		Імпорт, тис. дол. США	
	тис. дол. США	у % до загального обсягу експорту	тис. дол. США	у % до загального обсягу імпорту
2013	1084105,1	1,7	1892122,8	2,5
2014	1014473,9	1,9	1124129,2	2,1
2015	823434,9	2,2	548170,2	1,5
2016	775036,9	2,1	626279,1	1,6
2017	1108757,0	2,6	731549,5	1,5
2018	1210638,3	2,6	917988,8	1,6
2019	1277015,8	2,6	1071472,8	1,8
2020	1188164,7	2,4	1258069,2	2,3
2021	1345194,8	2,0	1594007,5	2,2
2022	1471818,7	3,3	1175217,1	2,1
I півріччя 2023 року	681319,7	3,5	636681,5	2,1

Джерело: [15].

Впродовж досліджуваного періоду 2013-2023 рр. видно, що частка галузі тваринництва у загальному експорті збільшилась більш ніж у двічі: з 1,7 % до

3,5 %. В грошовому виразі динаміка експорту та імпорту тваринництва наведена на рисунку 1.

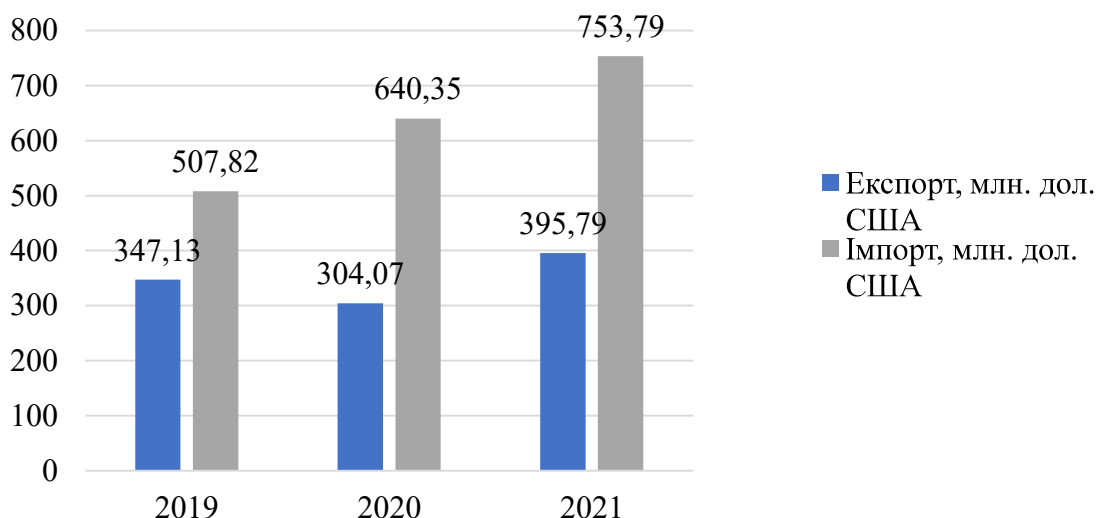

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту галузі тваринництва за 2013 – I півріччя 2023 року.

Джерело: [15].

При первинному аналізі та оцінці конкурентоспроможності галузі тваринництва достатньо переглянути показники обсягів експорту та імпорту.

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку, наведемо також відповідно до наявних офіційних статистичних даних динаміку структурної частки експорту та імпорту галузі тваринництва за 2019-2021 рр. (рис.2).

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту галузі тваринництва за 2019 – 2021 рр. у країнах ЄС.

Джерело: [15].

Разом із тим доцільно розглянути підходи до визначення індикаторів, що характеризують конкурентоспроможність галузі, зокрема на мікрорівні (на рівні підприємств).

Конкурентоспроможність означає здатність (внутрішню спроможність, потенціал, стимули) агрохолдингу утримувати стійкі конкурентні позиції на (певному) ринку (ринках), що призводить до високих економічних показників шляхом постійного вдосконалення та адаптації до мінливого ринкового, природного та інституційного середовища. Рівень конкурентоспроможності завжди є специфічним для конкретного ринково орієнтованого господарства по відношенню до ринків, на яких воно продає свою продукцію та послуги. Ефективність, фінансові можливості, адаптивність та стійкість є основними «стовпами» конкурентоспроможності агрохолдингів. Хороша конкурентоспроможність означає, що фермерське господарство

- (1) ефективно виробляє та продає свою продукцію та послуги на ринку
- (2) ефективно управляє своїм фінансуванням
- (3) адаптується до мінливого ринкового, інституційного та природного середовища
- (4) є стійким у часі [6-8].

І навпаки, недостатня (відсутність) конкурентоспроможності вказує на те, що господарство має серйозні проблеми з ефективним фінансуванням, виробництвом та реалізацією продукції через високі виробничі та/або трансакційні витрати, нездатність адаптуватися до мінливих умов навколишнього середовища та/або недостатню стійкість у часі. Для оцінки часткового та інтегрального рівня конкурентоспроможності фермерських господарств України застосовано комплексний підхід, який включає систему з 4 критеріїв та 17 індикаторів, що

враховують економічну ефективність, фінансові можливості, адаптаційний потенціал та рівень стійкості равликівних або рибних ферм (табл. 2).

Таблиця 2.

Критерії та індикатори оцінки конкурентоспроможності підприємств з виробництва продукції равликівництва та органічної аквакультури

Критерій оцінки	Інтегральний показник	Складові інтегрального показника
1. Економічна ефективність	1.1. Індекс економічної ефективності	1.1.1 Продуктивність праці 1.1.2 Продуктивність землекористування та равликівництва та органічної аквакультури 1.1.3 Дохід на одиницю продукції равликівництва та органічної аквакультури 1.1.4 Прибутковість підприємств галузі тваринництва
2. Фінансова безпека	2.1 Індекс фінансової безпеки	2.1.1 Рівень рентабельності власного капіталу 2.1.2 Ліквідність 2.1.3 Рівень фінансової незалежності
3. Адаптивність	3.1 Індекс адаптивності	3.1.1 Рівень адаптивності до навколишнього середовища 3.1.2 Рівень адаптивності до ринкового середовища 3.1.3 Рівень адаптивності до інституціонального середовища
4. Стійкість	4.1 Індекс стійкості	4.1.1 Рівень стійкості землекористування 4.1.2 Рівень стійкості у відносинах із працівниками 4.1.3 рівень стійкості у запровадженні інновацій 4.1.4 Рівень стійкості у виробництві продукції равликівництва та органічної аквакультури 4.1.5 Рівень фінансової стійкості 4.1.6 Рівень маркетингової стійкості

Джерело: складено автором на основі матеріалів [1; 8; 11; 13; 16; 19].

Вибір відповідних еталонних значень є особливо важливим для адекватної оцінки рівня конкурентоспроможності. Наприклад, значне перевищення галузевих показників продуктивності та прибутковості свідчить про високу ефективність та конкурентоспроможність господарств; відсутність «достатньої» ліквідності - про низьку фінансову спроможність та низьку (не)конкурентоспроможність; серйозні проблеми зі збутом продукції та відсутність спадкоємця, готового прийняти господарство, - про низьку стійкість та конкурентоспроможність.

Проаналізуємо детальніше кожен із наведених в табл. 2 критеріїв.

Економічна ефективність. Важливість оцінки економічної ефективності, наприклад, підприємств равликівництва полягає в розумінні життєздатності та стійкості бізнесу. Така оцінка допомагає потенційним або існуючим фермерам равликів приймати обґрунтовані рішення і вживати відповідних заходів для максимізації шансів на успіх.

Економічна ефективність допомагає виробникам тваринницької продукції мінімізувати витрати при збереженні або збільшенні обсягів виробництва. Ефективно використовуючи ресурси та впроваджуючи заходи з економії, такі як підвищення ефективності кормів, зменшення відходів та оптимізація виробничих процесів, виробники можуть знизити собівартість одиниці продукції. Така економічна перевага дозволяє їм більш ефективно конкурувати на ринку, особливо в умовах жорсткої цінової конкуренції [10; 18].

Ефективні виробники можуть досягти вищих рівнів продуктивності, максимізуючи вихід продукції, отриманої з певного набору ресурсів. Ця вища продуктивність призводить до вищих прибутків, що дозволяє виробникам реінвестувати у свою діяльність, розширювати бізнес або підвищувати свою конкурентоспроможність за рахунок інновацій та впровадження технологій на равликівих або рибних фермах.

Підприємства тваринництва часто стикаються з міжнародною конкуренцією, особливо у світовій торгівлі м'ясом, молочними продуктами та іншими товарами тваринництва. Щоб успішно конкурувати на цих ринках, виробники повинні бути економічно ефективними, щоб пропонувати конкурентоспроможні ціни та відповідати стандартам якості. Країни з високоефективним тваринницьким сектором мають більше шансів завоювати частку ринку, експортувати свою продукцію та отримувати прибутки.

Ефективне використання ресурсів зменшує кількість відходів і мінімізує вплив тваринництва на навколишнє середовище. Наприклад, покращення коефіцієнтів конверсії кормів та зменшення викидів від тваринницьких операцій може підвищити економічну ефективність, одночасно пом'якшуючи вплив на навколишнє середовище, забезпечуючи довгострокову конкурентоспроможність за рахунок задоволення споживчого попиту на стійкі та відповідальні виробничі практики. Так, економічна ефективність відіграє життєво важливу роль у визначенні конкурентоспроможності тваринницької галузі. Виробники, які можуть оптимізувати використання ресурсів, знизити витрати, підвищити продуктивність та адаптуватися до динаміки ринку, мають більше шансів на успіх як на внутрішньому, так і на світовому ринках, а також сприятимуть сталості та стійкості галузі.

Фінансова безпека на підприємствах з вирощування риби та равликів має вирішальне значення для довгострокового успіху та стійкості бізнесу. Як рибне господарство, так і равликівництво можуть бути прибутковими підприємствами, але вони мають свої власні проблеми та міркування щодо досягнення фінансової безпеки. Фінансово стійкі тваринницькі підприємства краще пристосовані до економічної невизначеності та потрясінь. Вони мають достатні резерви, щоб пережити ринкові коливання, спалахи хвороб чи інші непередбачувані події. Така стабільність і стійкість сприяють довгостроковій життєздатності бізнесу та його здатності залишатися конкурентоспроможним перед економічними викликами й несприятливими обставинами [11, 12; 16]. Фінансова безпека підвищує довіру до тваринницьких підприємств, зокрема равликівих або рибних ферм на агропродовольчому ринку. Вона свідчить про стабільність, надійність та здатність

виконувати свої зобов'язання. Клієнти, постачальники та ділові партнери, як правило, більше довіряють фінансово безпечним підприємствам, що може призвести до зміцнення відносин, підвищення лояльності клієнтів та конкурентних переваг на ринку.

Таким чином, фінансова безпека має вирішальне значення для конкурентоспроможності тваринницьких підприємств. Вона забезпечує стабільність, доступ до капіталу, можливості управління ризиками, ефективність управління витратами, можливості для інновацій, а також здатність залучати інвестиції та таланти. Тваринницькі підприємства, які надають пріоритет фінансовій безпеці, мають кращі позиції для подолання викликів, використання можливостей і збереження стійкої та конкурентоспроможної позиції в галузі [13; 17; 19].

Адаптивність є критичним критерієм конкурентоспроможності равликів або рибних ферм. Завдяки чутливості до динаміки ринку, впровадженню технологічних досягнень, дотриманню нормативних вимог, управлінню відносинами з постачальниками, наданню пріоритету сталому розвитку та ефективному управлінню ризиками, адаптивні підприємства можуть процвітати в галузі, що швидко змінюється. Здатність до адаптації дає їм змогу використовувати нові можливості, відповідати очікуванням клієнтів і зберігати міцну присутність на агропродовольчому ринку [14; 18].

Підприємства, що здатні до адаптації, мають надійні стратегії управління ризиками. Вони передбачають і готуються до потенційних ризиків, таких як спалахи хвороб, нестабільна ринкова кон'юнктура та коливання цін на фактори виробництва. Диверсифікуючи свої продуктові портфелі, підтримуючи буферні запаси та впроваджуючи ефективні заходи з мінімізації ризиків, вони можуть орієнтуватися в умовах невизначеності та мінімізувати перебої в роботі. Така стійкість дозволяє їм підтримувати свою діяльність, задовольняти попит споживачів і зберігати конкурентні позиції.

Стійкість. Стійкість є критично важливим критерієм конкурентоспроможності тваринницької галузі. Впроваджуючи сталі практики, тваринницькі підприємства можуть задовольнити споживчий попит, отримати доступ до преміальних ринків, зменшити ризики, підвищити операційну ефективність, покращити репутацію, відповідати нормативним вимогам та сприяти співпраці по всьому ланцюгу постачання. Пріоритетність сталого розвитку має важливе значення не лише для довгострокового екологічного та соціального управління, але й для отримання конкурентних переваг на ринку, який стає все більш свідомим. Сталі практики часто сприяють підвищенню ефективності тваринництва. Наприклад, оптимізація коефіцієнтів конверсії кормів, використання відновлюваних джерел енергії та впровадження методів точного землеробства можуть зменшити витрати на ресурси та підвищити ефективність використання ресурсів. Сталі підприємства з більшою ймовірністю впроваджують інноваційні технології та управлінські практики, які підвищують ефективність, що призводить до економії коштів та покращення конкурентоспроможності.

Багато ринків та роздрібних мереж вимагають сертифікації та дотримання стандартів сталого розвитку для тваринницької продукції. Впроваджуючи сталі практики та отримуючи такі сертифікати, як органічне виробництво, безприв'язне утримання або справедлива торгівля, підприємства можуть отримати доступ до преміальних ринків, які задовольняють споживачів, свідомих принципів сталого розвитку. Ці сертифікати слугують доказом сталого виробництва, підвищуючи конкурентоспроможність та привабливість продукції на ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні обґрунтовано методичне забезпечення оцінки конкурентоспроможності підприємств галузі тваринництва в умовах сталого розвитку. Доведено, що важливим в оцінці конкурентоспроможності підприємств тваринництва та галузі в цілому доцільно враховувати макроекономічні вхідні дані, включаючи показники експорту та імпорту, а також мікроекономічні показники діяльності безпосередньо равликівих або рибних ферм, задля чого обґрунтовано ряд критеріїв оцінки. Основним інструментом формування інституціонального середовища підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва виступає державне регулювання. Щодо чинників, які впливають на конкурентоспроможність підприємств тваринництва, до таких слід віднести: цифровізація діяльності (маркетинг, операційна діяльність); підвищення якості та зниження собівартості продукції. Особливої ваги набувають наведені чинники для відносно нових і перспективних галузей тваринництва (органічна аквакультура, равликівництво) й традиційних, які потребують суттєвої модернізації та протидії викликам воєнного часу та екологічних катастроф (рибне господарство, вівчарство, свинарство).

Подальшим перспективним напрямком дослідження може стати емпіричний аналіз конкурентоспроможності діяльності підприємств, які зайняті виробництвом продукції тваринництва в Україні, зокрема равликівництва та органічної аквакультури, у довоєнний, воєнний та післявоєнний період за запропонованим підходом.

Список використаних джерел

1. Bachev H., Ivanov B., Sarov A. Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture. *Economic Studies*. 2020. Vol. 6. P. 106–137
2. Bachev H., Ivanov B., Sarov A. Assessing Governance Aspect of Agrarian Sustainability in Bulgaria. *Bulgarian Journal of Agricultural Sciences*. 2021. № 3. P. 429–440. URL: <https://agrojournal.org/27/03-01.pdf> (Last accessed: 25.07.2023).
3. Bachev H., Ivanov B. What is agrarian governance and how to assess how good it is? *Munich Personal RePEc Archive*. 2023. P. 117536. P. 1–31. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/117536/1/Bachev-Ivanov.pdf> (Last accessed: 25.07.2023).
4. Bachev H. Unpacking Sustainability of Farming Organizations. *International Journal of Economics and Management Sciences*. 2016. Vol. 5, Iss. 3. P. 1–13.
5. Bachev H. *The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018. 230 p.

6. Bachev H. Assessment of the competitiveness of agricultural holdings in Bulgaria. *Munich Personal RePEc Archive*. 2021. № 106341. P. 1–45. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/106341/1/MPRA_paper_106341.pdf (Last accessed: 25.07.2023).
7. Chursin A., Makarov Y. Management of competitiveness: theory and practice. London: Springer, 2015. 388 p.
8. Csaba J., Irz X. Competitiveness of Dairy Farms in Northern Europe: A Cross-Country analysis. *Agricultural and Food Science*. 2015. Vol. 24. № 3. P. 206–218.
9. Kleinhans W. Competitiveness of the major types of agricultural holdings in Germany. *20th International Farm Management Congress*. IFMA. 2020. Vol. 1. P. 24–39. URL: <http://purl.umn.edu/244571> (Last accessed: 25.07.2023).
10. Krisciukaitiene I., Melnikiene R., Galnaityte A. Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium - term perspectives. *European Union Food Sector after the last enlargements - conclusions for the future CAP* / Institute of agricultural and food economics national research institute; Competitiveness of the polish food economy under the conditions of globalization and european integration. Warszawa, 2011. № 6.1. P. 145–164. URL: https://app.ekvi.lt/uploads/Straipsnis_5b8fc42fdc.pdf (Last accessed: 25.07.2023).
11. Mmari D. Institutional Innovations and Competitiveness of Smallholders in Tanzania: thesis to obtain the degree of Doctor. *Erasmus University Rotterdam*, 2012. 215 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/238053763_Institutional_Innovations_and_Competitiveness_of_Smallholders_in_Tanzania (Last accessed: 25.07.2023).
12. Nowak A., Krukowski A. Competitiveness of farms in new European Union member states. *Agronomy Science*. 2019. Vol. 2. P. 73–80.
13. Orłowska M. Competitiveness of Polish Organic Farms with Different Economic Size in Light of FADN Data. *Annals PAAAE*. 2019. Vol. XXI. № 2. P. 217–224.
14. Ziętara W., Adamski M. Competitiveness of the Polish dairy farms at the background of farms from selected European Union countries. *Problems of Agricultural Economics*. 2018. Vol. 1. № 354. P. 56–78.
15. Зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України*: офіц. вебсайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення: 25.07.2023).
16. Вдовенко Н. М., Кукса І. М., Ільїн В. Ю., Сахацький М. М. Інноваційна стратегія формування безпекової системи управління інноваційним розвитком агропродовольчої сфери в умовах діджиталізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 5 (252). С. 26–33. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7112951>
17. Вдовенко Н. М., Наконечна К. В. Особливості структурних змін в економіці України. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 56–61.
18. Маргасова, В. . (2023). Досвід регулювання ринку продукції равликівництва в США та можливості його реалізації в Україні. *Науковий вісник Полісся*, (2 (25), 6–19. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-6-19](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-6-19)
19. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.4

References

1. Bachev, H., Ivanov, B., & Sarov, A. (2020). Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture. *Economic Studies*, 6, 106-137 [in English]
2. Bachev, H., Ivanov, B., & Sarov, A. (2021). Assessing Governance Aspect of Agrarian Sustainability in Bulgaria. *Bulgarian Journal of Agricultural Sciences*, 3, 429-440. URL: <https://agrojournal.org/27/03-01.pdf> [in English]

3. Bachev, H., & Ivanov, B. (2023). What is agrarian governance and how to assess how good it is? *Munich Personal RePEc Archive*, 117536. URL: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/117536/1/Bachev-Ivanov.pdf> [in English]
4. Bachev, H. (2016). Unpacking Sustainability of Farming Organizations. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 5(3), 1-13 [in English]
5. Bachev, H. (2018). *The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria*. Cambridge Scholars Publishing [in English]
6. Bachev, H. (2021). Assessment of the competitiveness of agricultural holdings in Bulgaria. *Munich Personal RePEc Archive*, 106341. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/106341/1/MPRA_paper_106341.pdf [in English]
7. Chursin, A., & Makarov, Y. (2015). Management of competitiveness: theory and practice. *Springer* [in English]
8. Csaba, J., & Irz, X. (2015). Competitiveness of Dairy Farms in Northern Europe: A Cross-Country analysis. *Agricultural and Food Science*, 24(3), 206-218 [in English]
9. Kleinhanss, W. (2020). Competitiveness of the major types of agricultural holdings in Germany. In: *20th International Farm Management Congress* (Vol. 1, pp. 24-39). IFMA. URL: <http://purl.umh.edu/244571> [in English]
10. Krisciukaitiene, I., Melnikiene, R., & Galnaityte, A. (2011). Competitiveness of Lithuanian farms and their agriculture production from present to medium - term perspectives. In: *European Union Food Sector after the last enlargements - conclusions for the future CAP* (No. 6.1, pp. 145-164). Warszawa. URL: https://app.ekvi.lt/uploads/Straipsnis_5b8fc42fdc.pdf [in English]
11. Mmari, D. (2012). *Institutional Innovations and Competitiveness of Smallholders in Tanzania*. Doctor's thesis. Erasmus University Rotterdam. URL: https://www.researchgate.net/publication/238053763_Institutional_Innovations_and_Competitiveness_of_Smallholders_in_Tanzania [in English]
12. Nowak, A., & Krukowski, A. (2019). Competitiveness of farms in new European Union member states. *Agronomy Science*, 2, 73-80 [in English]
13. Orłowska, M. (2019). Competitiveness of Polish Organic Farms with Different Economic Size in Light of FADN Data. *Annals PAAAE*, XXI(2), 217-224 [in English]
14. Ziętara, W., & Adamski, M. (2018). Competitiveness of the Polish dairy farms at the background of farms from selected European Union countries. *Problems of Agricultural Economics*, 1(354), 56-78 [in English]
15. State Statistics Service of Ukraine. (2023). *Foreign economic activity*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm [in Ukrainian]
16. Vdovenko N.M., Kuksa I.M., Ilin V.Y., & Sakhatskyi M.M. (2022). Innovatsiyna stratehiya formuvannya bezpekovoyi systemy upravlinnya innovatsiynym rozvytkom ahropodovol'choyi sfery v umovakh didzhitalizatsiyi.. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*. №5 (252), 124, 26–33. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7112951> [in Ukrainian]
17. Vdovenko N. M., Nakonechna K. V. (2018). Osoblyvosti strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrayiny. *Ekonomika APK*, № 9, 56–61 [in Ukrainian]
18. Marhasova, V. H. (2022) Dosvid rehulyuvannya rynku produktsiyi ravlykivnytstva v SSHA ta mozhlyvosti yoho realizatsiyi v Ukrayini. *Naukovyy visnyk Polissya*, № 2 (25), 6–19. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-6-19](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-6-19) [in Ukrainian]
- Okhrimenko, I., Vdovenko, N., Ovcharenko, Ie. and Hnatenko, I. (2021), “Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, 4–9. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.4 [in Ukrainian]